

THEODOR PETRÆUS OG DET KGL. BIBLIOTEKS
EKSEMPLAR AF DEN ORTHODOKSE
KONFESSION

AF

ERIK IVERSEN

I Aaret 1629 udgav Cyrillus Lukaris, den Græsk-orthodokse Patriark i Konstantinopel, den Latinske Version af en Konfession der i lige høj Grad vakte Opsigt i den orthodoxe og den katholske Verden ved at bære umiskendeligt Præg af Calvinistisk Indflydelse.¹⁾ Med Tilside-sættelse af væsentlige orthodoxe Doktriner fremsatte Lukaris udpræget reformerte Theser om Skriftens bogstavelige Inspiration og deraf følgende Supremati over Kirken (II)²⁾, om Kristus som den eneste sande Mediator og derfor Kirkens eneste legitime Overhovede (VIII), om Retfærdiggørelse ved Tro og ikke ved Gerninger (XIII), og om den sande Tilstedeværelse i Brødet og Vinen, som han kun anerkendte som bevirket ved Tro og ikke ved umiddelbar Forvandling (XVII).

Konfessionen bekæmpedes med lige stor Fanatisme af katholske og orthodoxe Gejstlige. Den forkastedes paa flere hinanden følgende Synoder og førte til Lukaris' Afsættelse og Henrettelse i 1638,³⁾ men som et forstyrrende og opløsende Element i den orthodoxe Kirke sporedes dens Indflydelse stadig i den følgende Tids kirkepolitiske Stridigheder mellem Unionisterne, der tilstræbte en Tilnærmelse og Udsoning med Rom, og Separatisterne der ønskede at reformere den orthodoxe Kirke indefra, uafhængigt af vestlig Indflydelse, Bestræbelser som imidlertid vanskeliggjordes af Mangel paa en autoritativ, almindelig anerkendt orthodox Homologi, ikke mindst i Polen, det egentlige Grænseomraade mellem de to Konfessioner.

I et Forsøg paa at afhjælpe dette Savn udarbejdede Patriarken af Kiev Petrus Moghila i Samarbejde med en Kreds Polsk-orthodokse Theologer omkring 1639 og 1640 en Homologi der skulde præcisere den Polsk-orthodokse Kirkes Standpunkter, og samtidig hævde dens Uafhængighed af de Russisk-orthodokse Konfessioner der var udgivet i 1627 og 1635.⁴⁾

Skønt ment som et politisk Modtræk til den Polske Regerings Unionsbe-
stræbelser kom Moghilas Konfession i sin Afstandtagen fra Lukaris ikke
desto mindre til at repræsentere en vis Tilnærmelse til Rom, og gav
derfor Anledning til langvarige Diskussioner paa den Synode som
Moghila havde indkaldt i Kiev i et Forsøg paa at skaffe Homologien
officiel Anerkendelse. Da det viste sig umuligt at opnaa Enighed vedtog
Synoden at lade Konfessionen underkaste en kritisk Revision af en
Komite sammensat af 3 Repræsentanter for den Polsk-orthodokse Kirke
og 2 Delegerede der repræsenterede Patriarken Parthenios i Konstan-
tinopel. Den ene af disse Delegerede var Melitios Syrigos, kendt som en
erklæret Modstander af Lukaris, og til ham overdrog Komiteen efter at
være traadt sammen i Iasi i September 1642 det ansvarsfulde Hverv at
oversætte den Latinske Original til Græsk, et Arbejde som han havde
afsluttet allerede den 27. Oktober,⁵⁾ hvorefter Teksten, aabenbart for at
undgaa yderligere Diskussion, omgaaende sendtes til Konstantinopel.
I sin Græske Version var Homologien imidlertid ikke identisk med
Moghilas oprindelige Udkast, idet Syrigos havde ændret og tillempet
Oversættelsen saa den fra at repræsentere Polsk-orthodokse Synspunkter
kom til at udtrykke de inden for det Konstantinopolitanske Hierarki
gængse Principer. Med bemærkelsesværdig Hast blev den reviderede
Tekst derfor forelagt Patriarken og allerede den 11. Marts 1643 højtide-
ligt approberet af en til dette Formaal særlig indkaldt Synode, hvorved
den konstitueredes som den orthodokse Kirkes officielle Konfession.

Umiddelbart efter Synodens Afslutning blev en Kopi af den approbe-
rede Tekst afsendt til Moghila i Kiev, men da den i sin reviderede Form
ikke længere tjente den Polske Fraktions specielle Interesser havde han
mistet Interessen for den og polemiserede endogsaa i sit senere theologiske
Forfatterskab direkte imod den. Af samme Grund undlod han at træffe
Foranstaltninger til dens Trykning skønt det af ham selv i Kiev oprettede
Trykkeri var et af de faa Steder uden for Vesteuropa hvor dette havde
kunnet lade sig gøre.

I Konstantinopel fandtes der paa daværende Tidspunkt intet Græsk
Trykkeri⁶⁾ og Manuskriptet til den reviderede Tekst forblev derfor
utrykt og uudgivet i mere end 20 Aar indtil Nikousios Panagiotis, en
Græker af orthodoks Observans der havde skabt sig en indflydelsesrig
Position som Italiensk Tolk i Seraillet, i 1665 tog Initiativet til dens
Trykning ved Henvendelse til den Nederlandske Resident i Konstan-
tinopel, den som en af Tidens mest fremragende Orientalister kendte
Levin Warner. Udgavens senere Historie har Dr. Keetje Rozemond
gjort udtømmende Rede for i en lærd Afhandling hvori hun fra for-

skellige Hollandske Arkiver har fremdraget hidtil ukendt Materiale.⁷⁾ Heraf fremgaar det at det oprindeligt var Panagiotis' Hensigt at lade Manuskriptet trykke paa egen Bekostning til Uddeling blandt Medlemmerne af den orthodoxe Menighed i Konstantinopel, men at Generalstænderne efter dets Ankomst til Holland af politiske Grunde besluttede at afholde alle Udgifter ved Bogens Udgivelse for paa denne Maade at sikre sig Panagiotis' Indflydelse i Seraillet. Trykningen blev overdraget Joan. Blaeus Officin i Amsterdam, et af Datidens fornemste Trykkerier, og allerede i 1666 var Bogen færdigtrykt i et Antal af 1500 Eksemplarer under Titlen *Ἐκκκλησιαστικὴ Ὁμολογία τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῆς ἀνατολικῆς*. Levin Warner var afgaaet ved Døden i Konstantinopel i Aaret 1665, og det blev derfor hans Efterfølger som Resident, Joris Croock, overdraget at bringe Bøgerne til Konstantinopel paa sin Tiltrædelsesrejse. Paa Vejen ramtes hans Ambassade imidlertid af en Katastrofe i Ragusa, hvor et af den nyere Tids voldsomste Jordskælv lagde Byen i Ruiner. Ambassadøren og hele hans Familie omkom da Huset hvori de logerede styrtede sammen og kom i Brand, og ved samme Lejlighed gik hele Oplaget af Homilien til Grunde, paa nær 32 indbundne og en enkelt Pakke uindbundne Eksemplarer.⁸⁾ Et Genoptryk blev imidlertid forbavsende hurtigt fremstillet, og allerede det følgende Aar kunde Croocks Efterfølger som Resident, Joris Colyer, aflevere det nye Oplag til Panagiotis i Konstantinopel.

Om dette Oplags senere Skæbne har vi kun sparsomme Oplysninger, men vi ved at det allerede faa Aar efter Bogens Udgivelse kun med store Vanskeligheder lykkedes nogle Franske Diplomater at fremskaffe et Par Eksemplarer i Konstantinopel.⁹⁾ I Vesten kender Dr. Rozemond kun een Bogsamling hvor Bogen med Sikkerhed kan paavises i Tiden umiddelbart efter dens Trykning, nemlig i Golius' Bibliothek, hvilket er naturligt, da han havde Hovedansvaret for dens Udgivelse, skønt han døde i 1667, samme Aar den udkom. Som et værdifuldt Bidrag til den Danske Orientalist Theodor Peträus' Biografi indeholder Dr. Rozemonds Afhandling den interessante Oplysning at Udgiverne i Sommeren 1666 havde overdraget ham Opsynet med Bogens Trykning, og da han senere udarbejdede en Latinsk Oversættelse af den Græske Tekst¹⁰⁾ fremsætter hun den Formodning at ogsaa han maa have været i Besiddelse af et Eksemplar om hvilket der dog ikke foreligger konkrete Oplysninger.

Paa denne Baggrund og som Følge af Bogens overordentlige Sjældenhed er det derfor ikke uden Interesse i Kgl. Bibl. at finde et usædvanlig smukt og velbevaret Eksemplar, som ydermere viser sig at have direkte

Confessionem hanc Orientalium Ecclesiarum
 Graecarum in Belgion miserat Paniotti, Jn.
 terpre apud Imperatorem
 Turcicum, quam publicis fontibus apud Jo.
 Blaew excudis jufferunt Gen. Hollandiae
 Status, omniaq exemplana Dno Georgio
 Crook, qui Reipubl. nomine ad Portam
 Ottomanicam residere jussus fuerat, de-
 derunt, ut Constantinopolin secum defer-
 ret, quæ tamen omnia in horribili illo
 terræ tremore, quo Ragusa Anno 1667
 propemodum absorpta est, perierunt.

Hæc mihi retulit Theodorus Petrus (Imber) qui diu in Oriente vige-
 rat, et emendationi Confessionis hujus, cum typis exhiberetur profec-
 tus erat. Idem, narrant MS. valde laevum fuisse, et propter crebras
 Abbreviaturas lectu difficillimum; insuper hoc addidit p. 217 l. 23 p.
 Dvorziã legendum esse Dvorziã.

Optegnelsen paa Bagsiden af Homologiens Smudsblad, Kat. 89-77, Kgl. Bibl. Ori-
 nalens Størrelse.

Tilknytning til Petrus (Kat. 89-77). Bogens Smudsblad er nemlig paa begge Sider forsynet med haandskrevne Antegnelser som til Trods for deres forskellige Karakter utvivlsomt er skrevet med samme Haand og er af ikke ringe boghistorisk Interesse. Den meget smukt og omhyggeligt skrevne Antegnelse øverst paa Smudsbladets Bagside, der utvivlsomt repræsenterer den oprindelige Tekst, har følgende Ordlyd*:

* I oversættelse: Den foreliggende Græsk-katolske Trosbekendelse blev sendt til Hol-
 land af Paniotti der fungerede som Tolk hos den Tyrkiske Kejser, og Generalstænderne
 beordrede den trykt paa deres egen Bekostning hos Jo. Blaew. Alle Eksemplarer blev
 overdraget til Georg Crook, der var udnævnt til Hollandsk Gesandt i Konstantinopel,
 for at han kunde tage dem med sig paa sin Tiltrædelsesrejse, men de gik alle tabt ved
 det frygtelige Jordskælv, der i Aaret 1667 næsten fuldstændig tilintetgjorde Ragusa.

Dette er blevet mig berettet af Slesvigeren Theodor Petrus som havde opholdt sig
 længe i Orienten, og som havde faaet overdraget Tilrettelæggelsen af Manuskriptets
 Trykning. Han fortalte ogsaa at Manuskriptet var meget laset og paa Grund af de

Confessionem hanc Orientalium Ecclesiarum Graecarum in Belgium miserat Paniotti Interpres apud Imperatorem Turcicum, quam publicis sumtibus apud Jo. Blaew excudi jusserunt Gen. Hollandiae Status, omniaque exemplaria Dno. Georgio Krock, qui Reipubl. nomine ad Portam Ottomannicam residere jussus fuerat, dederunt, ut Constantinopolin secum deferret, quae tamen omnia in horribili terrae tremore, quo Anno 1667 propemodum absorpta est, perierunt.

I en mere kursiv Haand er denne Tekst forsynet med følgende Efterskrift: Haec mihi retulit Theodorus Petraeus Cimber, qui diu in Oriente vixerat et emendationi Confessionis hujus, cum typis exscriberetur, praefectus erat. Idemque narravit MS valde lacerum fuisse, et propter crebras Abbreviaturas lectu difficillimum, insuper hoc addidit, p. 217, l. 13 pro *δυσπιστία*, legendum esse *δυσσπιστία*.

I samme Haand gentages Bagsidens Tekster med enkelte Ændringer paa Smudsbladets Forside**: Confessionem hanc Orientalium Ecclesiarum Graecarum totius provinciae Hollandiae sumtibus suis excudi apud Blow (sic) curaverat Amstelodami Krock qui jussus erat ad Portam Ottomannicam nomine Statuum generalium residere, omniaque prope exemplaria 1500 in Graeciam secum detulit, quae tamen in horribili illo tremore terrae, quo Ragusa propemodum absorpta est, perierunt. MS miserat in Hollandiam Interpres *Πανιotti* (sic) apud Solimannum.

Haec mihi retulit Theodorus Petraeus Cimber, qui diu in Oriente vixerat et emendationi hujus Confessionis, cum typis exscriberetur, praefectus erat. MS erat valde lacerum et multis abbreviaturis obscuratum.

Idem narravit mihi pag. 217, lin. 13 pro *δυσπιστία* legendum esse *δυσσπιστία*.

At de i disse Antegnelser fremførte Oplysninger i sig selv er korrekte

---

hyppigt forekommende Forkortelser vanskeligt at læse, og han tilføjede endvidere at der paa Side 217 skal læses *δυσσπιστία* i Stedet for *δυσπιστία*.

** Crook, der var udnævnt til Generalstændernes Gesandt i Konstantinopel, sørgede for at denne Græsk-ortodokse Trosbekendelse blev trykt hos Blaew paa Generalstændernes Bekostning, og bragte næsten alle de 1500 Eksemplarer med sig. De gik imidlertid tabt ved det frygtelige Jordskælv som næsten fuldstændig opslugte Ragusa. Paniotti der var Tolk hos Soliman sendte Manuskriptet til Holland.

Dette er blevet mig berettet af Slesvigeren Theodor Petraeus som havde opholdt sig længe i Orienten, og som forestod Tilrettelæggelsen af Bogens Trykning. Manuskriptet var meget laset, og Læsningen blev vanskeliggjort ved den udstrakte Anvendelse af Forkortelser.

Han fortalte mig ogsaa . . .

og stammer fra en Person der maa have haft et indgaaende Kendskab til Omstændighederne vedrørende Bogens Trykning er ubestrideligt, da de alle i enhver Henseende bekræftes af det af Dr. Rozemond fra andre Kilder fremdragne Materiale. Dette gælder saaledes ikke blot Beskrivelsen af Udgavens Historie, Panagiotis' Initiativ til dens Udgivelse, Generalstændernes Bekostning af Bogens Trykning, dens Forsendelse med Joris Croock, og Oplagets Tilintetgørelse ved Jordskælvet i Ragusa, men ogsaa de mere specielle Forhold vedrørende Trykningen, saaledes som for Eksempel Angivelsen af Oplagets Størrelse, og den ikke fra andre Kilder kendte Beskrivelse af Manuskriptet. Der er derfor ingensomhelst Grund til at tvivle om at de som udtrykkelig anført stammer fra Petræus, hvilket som vi skal se er af ikke ringe Betydning for vor Opfattelse af Eksemplarets Historie.

I sin seneste Periode lader denne sig efterspore uden større Vanskelighed, idet en Autograf paa Titelbladet angiver at Bogen har været i Bernhard Møllmanns Besiddelse.

Møllmann, der var født i 1702, udnævntes 1748 til Bibliothekar ved Kgl. Bibl., et Embede som han beholdt indtil sin Død i 1778. Hans Embedstid var imidlertid ingen lykkelig Periode i Bibliotekets Historie da det allerede længe før hans Død var almindelig bekendt at dets Forhold var i skandaløs Uorden, og at han blandt andet havde ladet Manuskripter og Bøger som han paa Embeds Vegne havde erhvervet indgaa i sine egne Samlinger.¹¹⁾ Paa Foranledning af hans Efterfølger J. H. Schlegel nedsattes derfor umiddelbart efter Møllmanns Død i 1778 en Kommission der af Dødsboet skulle udtage alle Bøger og Manuskripter om hvilke det kunde formodes at de paa uretmæssig Vis var blevet inkorporeret i hans Bibliotek.¹²⁾ Naar det foreliggende Eksempel af Konfessionen derfor til Trods for Autografen paa dens Titelblad ikke ses at være opført i den trykte Katalog over Møllmanns Bogsamling¹³⁾ kan dette muligvis skyldes at Bogen er blevet udtaget før Katalogens Trykning.¹⁴⁾

For Bogens tidligere Historie er det imidlertid værd at lægge Mærke til at den ikke er blevet overdraget til Kgl. Bibl., men som det fremgaar af et Mærkat paa Bindets Inderside til Universitetsbiblioteket, hvorfra den senere er overgaaet til Kgl. Bibl. hvor den nu befinder sig. At Bogen ogsaa før Møllmann har været i Privateje bevises med al ønskelig Tydelighed derved at den, næsten Side om Side med Petræus' Udgave af den Armenske Konfession, i 1748 er opført i Katalogen over Hans Grams Bibliotek, under Titlen *Confessio Ecclesiarum Graecarum, Graece*, Amst., hvilket Katalogens Forfatter aabenbart har afskrevet direkte fra

Confessionem hanc Orientalem Ecclesiarum Graecarum
 sumptibus p[ro]p[ri]is h[ab]u[er]at curaverat Amstelodami apud Blom.
 Brock, qui iussu erat ad portam Ottomanicam
 nomine Placitum generatum residere,
 omnia prope exemplaria in Graciam Jacum detulit,
 1500

q[ui] tamen in horribili illo tremore terra, quo Ragusa p[er]empta
 absorpta est, perierunt M. miserat in Hollandia Interpres Thavis
 Ille mihi retulit Theodorus Petrus (iuber, qui apud Salina
 dia in Oriente vixerat, et emendationi hujus Confessionis,
 cum typis existeret, praefectus erat. M. erat valde laevum et multis abbreviationibus obfcuratum
 Idem narravit mihi pag. 217 lin. 12 q[uod] Evandria legendum
 esse Svoavaria.

Optegnelsen paa Forsiden af Homologiens Smudsblad, Kat. 89-77, Kgl. Bibl. Originalens Størrelse.

den paa Smudsbladets Forside haandskrevne Oversættelse af det Græske Titelblad ¹⁵⁾.

Da det imidlertid ikke har været muligt at finde Bogen i noget Bog- eller Auktionskatalog fra Tiden mellem dens Udgivelse og dens Forekomst i Grams Katalog, og da det som klart paavist af Dr. Rozemond ikke har været muligt at erhverve den paa det internationale Bogmarked staar vi over for det gaadefulde Problem hvorledes den pludseligt og tilsyneladende intetsteds fra kan dukke op her i 1748.

Løsningen af dette Problem forudsætter en Undersøgelse af de Omstændigheder under hvilke Bogen overhovedet kan være kommet her til Landet, hvilket igen forudsætter et Kendskab til dens Historie i Tiden umiddelbart efter dens Udgivelse. I denne Henseende er Dr. Rozemonds Paavisning af at Petrus er den eneste Person foruden Golius der kan formodes at have besiddet et Eksemplar af afgørende Betydning. Naar nemlig en af to saa usædvanlige Sjældenheder uformodet dukker op her i Landet med en direkte Henvisning til den ene af de to formodede Ejere paa Smudsbladet, saa er det alene paa Grund af denne Ejers Tilknytning til Danmark naturligt at formode at Eksemplaret maa være hans, og vi skal se at denne Antagelse støttes af vægtige Indicier.

Først og fremmest kan det med Sikkerhed paavises at Eksemplaret har været i København allerede i de første Aartier efter Bogens Udgivelse, hvilket som vist af Overlærer Priem-Nielsen fra Fagskolen for Bog-

haandværk klart fremgaar af dens Indbinding.¹⁶⁾ Den er nemlig indbundet i et særdeles velbevaret og karakteristisk Hølpærgamentbind som i det Kgl. Bibl.s Samlinger har et direkte Sidestykke i det til Bibliotekets berømte Liviushaandskrift forarbejdede Bind.¹⁷⁾ Til Trods for deres forskellige Format viser en teknisk Analyse af de to Bind nemlig saa typiske og karakteristiske Overensstemmelser at det kan betragtes som givet at begge er udført af samme Mester eller i alt Fald paa samme Værksted, indenfor et strengt begrænset Tidsrum.¹⁸⁾ Bindene er typiske for Københavnsk Boghaandværk fra Tiden omkring det syttende Aarhundredes Midte, og denne Datering bekræftes af Liviusmanuskriptets klart oplyste Historie. Under et Ophold i Italien blev det nemlig omkring 1661 købt af Ole Borch, der bragte det med sig til København da han i 1666 vendte tilbage fra sin Udenlandsrejse. Det blev indlemmet i hans berømte Bibliothek som een af dets Rariteter, og som Følge af dets Kostbarhed kan vi med Sikkerhed gaa ud fra at det er blevet indbundet snarest muligt hvilket vil sige senest omkring 1670.

Da Konfessionen først udkom i 1666 kan vi med det nødvendige Spille- rum gaa ud fra at dennes Bind i alt Fald maa stamme fra Tiden omkring 1670-80, hvilket som man ser betyder at Bogen maa have været i København senest et Aarti efter sin Fremkomst. Inden for dette Tidsrum opholdt Petrus sig imidlertid i København i Aarene mellem 1670 og sin Død i 1672, og vi ved med Sikkerhed at han paa denne sin sidste Rejse medbragte talrige Bøger og Manuskripter¹⁹⁾ som af ham selv og hans Arvinger afhændedes her mellem 1670 og 1672, da hans Enke og hendes Børn forlod Landet.²⁰⁾

Paa denne Baggrund vil det ses at alle Problemer vedrørende Eksemplarets Forekomst i Danmark vil finde en enkel og naturlig Løsning hvis vi antager at det som Petrus' Haandeksemplar er bragt hertil af ham selv i 1670 og derefter tilligemed hans egenhændige Manuskripter er blevet afhændet her. Det er i saa Henseende vigtigt at denne Forklaring støttes af Antegnelserne paa Bogens Smudsblad over hvilke Konstateringen af Bindets lokale Oprindelse kaster nyt Lys. Deres Anbringelse paa Smudsbladet viser nemlig i sig selv ganske klart at de maa stamme fra Tiden efter Bogens Indbinding, hvilket i Realiteten vil sige at de maa være af Københavnsk Oprindelse. Da det som allerede anført klart fremgaar af deres Indhold at de maa være skrevet af en Person som har haft direkte Kontakt med Petrus i Tiden mellem Konfessionens Trykning og hans Død i 1672 taler alting for at deres Forfatter maa søges blandt Københavnske Lærde som har truffet Petrus i København mellem 1670 og 72. Hertil kommer at den i begge Versioner af Kommentarerne

ὌΡΘΟΔΟΞΟΣ
ὉΜΟΛΟΓΙΑ

τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς

ἘΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ.

B. Möllmann

Titelblad til Homologien med Möllmanns Autograf. Originalens Størrelse.

forekommende Passus: *haec mihi retulit Petrus*, klart angiver Forfatteren som Bogens Ejer,²¹⁾ men da Antegnelserne jo desværre er anonyme er vi for Etableringen af hans Identitet ganske henvist til højst tvivlsomme grafologiske Kriterier.

Ikke desto mindre har man i Skriften ment at kunne genkende visse karakteristiske Træk i Rasmus Vindings latinske Haand saaledes som den for Eksempel fremtræder i hans kalligraferede Rundskrivelse til Deltagerne i hans Forelæsninger,²²⁾ og selv om en saadan Identificering paa et saa usikkert og spinkelt Grundlag ikke kan regnes for andet end en løs Formodning er den dog som en ren theoretisk Mulighed ikke usandsynlig i selv. Rasmus Vinding var nemlig i 1648 udnævnt til Professor i Græsk og kunde derfor formodes at have haft særlig Interesse i Konfessionen, og da han først døde i 1684 kan han ogsaa meget vel have truffet Petrus mellem 1670 og 72, og saaledes have haft Lejlighed til at erhverve Bogen enten fra ham selv eller hans Arvinger.

Som det vil ses er denne Forbindelse med Rasmus Vinding rent hypothetisk og methodisk set kan vi kun konstatere at om Bogens Historie i Tiden fra dens Indbinding og Erhvervelse af Antegnelsernes anonyme Forfatter til dens Forekomst i Grams Katalog fra 1748 har vi ingen faktiske Oplysninger. Ikke desto mindre synes det dog muligt ad indirekte Vej at faa et Fingerpeg om Traditionens sandsynlige Forløb.

Som konstateret af afdøde Dr. Ellen Jørgensen besidder Kgl. Bibl. nemlig fem løse Blade der stammer fra en ellers tabt Katalog over Borchs Kollegiums Haandskrifter, hvori vi finder følgende Beskrivelse af et Arabisk Manuskript i Duodez: *Alcoranum Arabice, nitide scriptum ex donatione illustris Viri Dn. P. Vindingii.*²³⁾ At dette Manuskript er identisk med en Koran i Kgl. Bibl. (Cod. Arab. XXV) er paavist af Astrid Wentzel, som ved samme Lejlighed henledte Opmærksomheden paa et indtil da oversat haandskrevet Notat paa Bogens Titelblad: *Alcoranus in 114 suratas divisa.*²⁴⁾ Paa Baggrund af Katalogens Bemærkning at Manuskriptet var skænket til det Borchske Bibliothek af Poul Vinding formodede Astrid Wentzel at Skriften var Vindings, hvilket imidlertid ikke er rigtigt, da den med absolut Sikkerhed kan paavises at være Petrus'. Naar dette er slaaet fast er der ingen Tvivl om Haandskriftets Oprindelse, idet det nemlig er den Koran om hvilken Petrus fortalte Borch under deres Møde i Leiden i 1662, at han havde købt den i Ægypten, og at den under hans Ophold i Byen Damietta, Oldtidens Pelusium, nær havde kostet ham hans Liv da en Skare fanatiske Muhamedanere i Forargelse over at se en Koran i en Vantros Haand truede med at kaste ham levende paa Baalet.²⁵⁾

Som det fremgaar af denne Samtale betragtede Peträus dette Haandskrift med særlig Veneration, hvilket forklarer hvorfor han ikke pantsatte det sammen med de andre paa sin Vej gennem Hamborg, og naar det derefter ligesaa uformodet som Eksemplaret af Konfessionen dukker op i København er Forklaringen givetvis den at han tilligemed sine personlige Udkast og Manuskripter har bragt det med sig da han vendte tilbage fra Holland i 1670, og at det ligesom Manuskripterne er blevet afhændet her. Manuskriptets Historie lader sig derfor med stor Sikkerhed følge fra Peträus købte det i Ægypten i 1656 til han i 1657 bragte det til Europa sammen med sine andre orientalske Manuskripter og i 1670 førte det til København hvor det blev solgt i alt Fald før Udgangen af 1672.

Hvem der oprindeligt købte det ved vi ikke, men at det paa et senere Tidspunkt var kommet i Poul Vindings Besiddelse er sikkert, da han som anført skænkede det til det Borchske Bibliotek. Efter Borchs Død fungerede Poul Vinding, der var Søn af den i Forbindelse med Konfessions-eksemplarets Antegnelser nævnte Rasmus Vinding, som Efor for det af Borch oprettede Collegium Mediceum fra 1691, men da han var født i 1658 og derfor i 1670 kun var 12 Aar gammel, kan vi gaa ud fra at han ikke selv har anskaffet Manuskriptet fra noget Medlem af Familien Peträus, der som sagt alle forlod Danmark umiddelbart efter Peträus' Død, men Muligheden for at han har overtaget det fra sin Fader er nærliggende, og kan i alt Fald ikke udelukkes. Ved Kollegiets Brand i 1728 var Koranen blandt de reddede Effekter og efter dets Genopførelse restitueredes den til det genoprettede Bibliotek, hvis Bogbestand den endnu tilhørte i 1802. I 1804 blev den imidlertid sammen med Liviusmanuskriptet deponeret paa Universitetsbiblioteket, hvorfra det midt i forrige Aarhundrede, tilligemed en Del andre orientalske Manuskripter, blev overført til Kgl. Bibl.²⁶⁾

Før vi efter denne Exkurs om Koranen vender tilbage til Konfessions-eksemplaret er der imidlertid Grund til endnu engang at fremhæve den indre Sammenhæng der bestaar mellem de Københavnske Peträus-haandskrifter og Bøger. Betragter vi dem nemlig en bloc viser de sig alle at have direkte Tilknytning til et eller flere af de paatænkte eller paa-begyndte Arbejder som Peträus til Stadighed nævner i sine Sendeskrivelser og Ansøgninger. Det er derfor ganske klart at de har udgjort hans egentlige Arbejds materiale paa hvilket hele hans litterære Aktivitet beroede, og som han følgelig var nødt til at beholde og bringe med sig til København da han maatte pantsætte sine øvrige Ejendele. At Koranmanuskriptet i saa Henseende kom til at dele Skæbne med hans personlige Haandskrifter skyldes utvivlsomt den særlige Veneration med hvilken

han omfattede det efter Episoden i Damietta, og at Konfessionen heller ikke blev pantsat men ført med til København skyldes derfor ganske enkelt den veldokumenterede Kendsgerning at Petræus i sine sidste Aar arbejdede paa en Latinsk Oversættelse af den Græske Tekst.²⁷⁾ Koranens sikkert oplyste Historie tillader os selvfølgelig ikke uden videre at drage Slutninger om Konfessionens Skæbne i den dunkle Periode mellem dens Erhvervelse af Antegnelsernes anonyme Forfatter og dens Tilsynekomst hos Gram. Men ikke desto mindre viser en theoretisk Rekonstruktion af Traditionsforløbet, baseret paa vort Kendskab til Koranen, en saa nøje Overensstemmelse med de faktiske Oplysninger og giver en saa naturlig Kontinuitet i Overdragelsesprocessen at den til Trods for sin hypotetiske Karakter fortjener at anføres. Hvis vi nemlig ganske enkelt formoder at den ganske som Koranen af sin oprindelige Ejer enten ved Salg eller Gave er blevet overdraget til det Borchske Bibliotek faar vi en naturlig Forklaring paa dens tilsyneladende Forsvinden, idet den saa, som oprindelig formodet, har opholdt sig i et intakt Bibliotek som først splittedes ved Branden i 1728, og hvis Kataloger vel at mærke er gaaet tabt. Dens Tilhørsforhold til Collegium Medicum vilde ogsaa forklare dens Fremkomst hos Gram der nemlig fra 1731 fungerede som det nedbrændte Kollegiums Efor, og vides at have opbevaret andre af dets Effekter indtil Genopbygningen. Da Eksemplarets senere Tradition fra Gram til Møllmann, over Universitetsbiblioteket til Kgl. Bibl. ligger fast, vil Rekonstruktionen af dets tidligere Historie derfor ikke blot skabe naturlig Sammenhæng i Traditionen men ogsaa stemme overens med Traditionsmonsteret for Bibliotekets øvrige Petræus-Efterladenskaber.

Som man vil se er dette Forsøg paa at spore Konfessionens Forhold til Petræus og dens boghistoriske Tradition hermed bragt til sin naturlige Afslutning. Ikke desto mindre kunde det maaske være af Interesse at benytte denne Lejlighed til at henlede Opmærksomheden paa nogle hidtil upaaagtede Kilder til Petræus' Biografi, som er dukket op siden Afslutningen af den foregaaende Artikel, og som direkte berører hans Forbindelse med Levin Warner og det omdiskuterede Problem vedrørende hans Rejserute og Tidspunktet for Rejsens Afslutning.²⁸⁾ Det drejer sig først og fremmest om en Rapport om det Gesandtskab som den Svenske Regering i 1656 under Ledelse af Gotthard Welling udsendte til Sultan Mehmed V i Anledning af Stridighederne mellem Karl X Gustav og den Polske Konge Johan II Kasimir. Beretningen skyldes Gesandtskabets Præst Conrad Jacob Hildebrandt, en ung Theolog fra Stargard, der efter at have trukket sig tilbage til Pommern som Landsbypræst i Bahn nedskrev sine Erindringer om Legationen og dens Ophold i

Konstantinopel, hvor han giver følgende Beskrivelse af sin Juleguds-tjeneste i Aaret 1657:²⁹⁾ . . . am Heil. Christtage Kam der H. Abges: Welling mit dem andern Hln. Abges: Raalamb und Seinen Leuten heim, da ich dan einen Weinacht Sermon hielte, hatte unter andern auch Einen Magistrum zum Auditore, welcher Von Jerusalem gekommen war und ungeru die Niederlag der Dähnen Vernam, den Er war I: Königl. Maytt: zu Dennemarck Stipendiat undt wuste nu nicht wohin. Er hiess Petraeus, war ein Holsatus, hatte ein Psalterium Copticum, welches Er als ein Kleinohrt der Christenheit mit bringen und übersetzen wolte, zeigete Mihr Epistolam Jude, welche Er zu Leyden in gleicher Sprach Verfertiget hatte,³⁰⁾ wiess dabey, wie der Coptische Rabbi schier nicht ein wohrt in der Schrift hatte ungecorrigit gelassen. Ich schlug Ihm den Holländischen Hln. Residenten Vor, der sich seiner auch angenommen. . .³¹⁾

Paa overraskende Maade opklarer denne Beretning adskillige dunkle Punkter i Peträus' Biografi. Først og fremmest giver den en sikker Datering for Afslutningen af hans Rejse og gør det derved for første Gang muligt at bestemme dens Varighed. Da vi nemlig ved at han i Februar 1656 opholdt sig i Rom, hvorfra han daterede en Dedication til Hertug Frederik III af Gottorp i Jacob Wimmers Lexicon Aethiopicum,³²⁾ kan vi med Sikkerhed fastslaa at han ikke kan have været i Ægypten før omkring Marts-April 1656 og hans Ophold i Orienten maa derfor have begrænset sig til de circa 18 Maaneder der forløb indtil han i December 1657 ankom til Konstantinopel. Samtidig faar vi Bekræftelse paa den tidligere fremsatte Formodning³³⁾ at Peträus ikke som antaget af Rahlfs besøgte Konstantinopel og Grækenland paa Udrejsen men paa Hjemvejen.³⁴⁾

Det er heller ikke uden Interesse at faa Baggrunden for Forbindelsen mellem Peträus og Levin Warner oplyst af den Person der bragte dem sammen, og at det virkelig var Warner der forsynede Peträus med Midler til Hjemrejsen bekræftes af en Samtale mellem Golius og Ole Borch, refereret i sidstnævntes Dagbog under hans Ophold i Leiden.³⁵⁾ Golius hævder at Peträus viste sig utaknemmelig mod Warner, hvilket dog modsiges af det tilsyneladende varmtføjte Brev som Peträus efter sin Tilbagekomst til Leiden i 1662 tilstillede ham.³⁶⁾

Ved endnu et mærkeligt Tilfælde er vi ogsaa i Stand til at følge Peträus ved den endelige Afslutning af Rejsen, efter at han fra Konstantinopel og Grækenland var ankommet til London paa et eller andet Tidspunkt i Løbet af 1659. Herfra maa han nemlig have ansøgt Frederik III om Midler til at fortsætte Rejsen til Danmark; for skønt det endnu ikke har

været muligt at opspore den oprindelige Ansøgning finder vi nemlig i Akterne for Henrik Rosenvinges Gesandtskab til London en af Kongen den 19. November 1659 udstedt Ordre til Gesandten om at 'forstrække til os elskelig M. Theodoro Peträo, saa mange Penge som hand til hans Hiembreisis fornødenhed kand behøffue'.³⁷⁾

Skrivelsen, der har særlig Interesse som det første haandgribelige Bevis paa direkte økonomisk Støtte til Peträus fra Kongen, er vedlagt en Kvittring hvori Peträus anerkender at have modtaget 'fiorten pund Sterling huoraff de fire pund haffuer waaret till nogit som jeg her haffuer udi trøkken, och aff det coptische Sprach ladet udgive,³⁸⁾ och Resten nemblig Thi pund til min Reisis fornødenhed herfra til Dan-nemarch'. Kvittringen er underskrevet 1. Januar 1660, men skønt den indeholder et direkte Tilsagn fra Peträus, som 'loffuer ufeylbar och saasart mig allermest muligt er paa Hiembreisen at begiffue, og derudi at efterkomme Højstbemeldte Hans Mayestatis naadigste Ordre' lader han sig dog ved sin Ankomst til Leiden immatrikulere for anden Gang den 23. Marts, og forblev med sædvanlig Vagant-Uberegnelighed i Holland hele det følgende Aar for saa først i Begyndelsen af 1661 at dukke op i København.

Appendiks: Sammenlignende betragtninger over indbinding af 2 helpergamentbind tilhørende Det kongelige Bibliotek. Af A. V. Priem-Nielsen.

Når man ser gamle, indbundne bøger af ens bindtype og fra en bestemt tidsperiode, det være sig kostbare eller mere ordinært udførte, så vil man måske ved første øjekast sige, at der ingen forskel er, – men det er nu ikke helt rigtigt. Der er hist og her, trods samme indbindings-teknik, personlige spor, eller om man vil, „fingeraftryk“ af den håndværker, der har gjort bindene, enten i form af små raffinementer eller charmerende småjuskier. Enhver håndværker har i sit arbejde sat sit personlige spor. Det gælder også de 2 helpergamentbind, om hvilke jeg er blevet afæsket et responsum, nemlig Liviusmanuskriptet (Add. 155,2^o) og et eksemplar af den ortodokse kirkes konfession (Kat. 89,77).

Ved nøjere eftersyn fristes man til at antage, at begge pergamentbind er indbundet af samme bogbinder eller i al fald på samme værksted, – måske samtidigt eller med en kortere tidsperiode mellem sig, da der er store ligheder i arbejdsgang og arbejdsrytme og ikke tegn på afvigelser af betydning, således som de ellers godt kan forekomme i indbindinger foretaget af den samme bogbinder i forskellige perioder af hans liv.

NOTER

(1) *Confessio fidei reverendissimi domini Cyrilli Patriarchae Constantinopolitani nomine et consensu Patriarcharum Alexandrini et Hierosolymitani, aliorumque Ecclesiarum Orientalium antistum scripta Constantinopoli, Mense Martio anni MDCXXXIX.* Udgaven blev trykt i Genève, og Constantinopoli angiver Stedet for dens Udstedelse, se Émile Legrand, *Bibliographie Héliénique, ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-septième siècle*, I, Paris 1894, 267 seq. Den Græske Tekst udkom i Geneve 1633, se Legrand, *op. cit.*, I, 225 og 315. – (2) Henvi-ningerne refererer til den Franske Udgave, *La confession de foy de Cyrille Patriarche de Constantinople, A Sedan MDCXXXIX.* Oversættelsen er her atteret af Cornelius Haga, der som Nederlåndsk Resident i Konstatinopel havde støttet Lukaris' Reform- bestræbelser. – (3) C. Emercau i *Dictionnaire de Théologie Catholique*, IX, 1, Paris 1926, 1003 seq., Artikel Lukaris. – (4) *Dictionnaire de Théologie Catholique*, X, 2, 2071, Artikel Moghila. – (5) *Ib.*, 2072. – (6) Legrand, *op. cit.*, II, 206. – (7) Keetje Rozemond, *Een Aanwinst van de Leidse Universiteitsbibliotheek Orthodoxa Confessio Catholicae et Apostolicae Ecclesiae Orientalis, Het Boek, Deerde Reeks, XXXVI, Den Haag 1963-64, 254 seq.* – (8) I Følge den af Dr. Rozemond citerede Rapport om Katastrofen udarbejdet af Jacob van Dam, der som Hollåndsk Konsul i Smyrna ledsagede Residenten, men overlevede Jordskælvet. I den ellers udførlige Rapport om Ulykken i Hollåndse Mercurius for April 1667, fol. 43-51, synes Bogforsendelsen ikke nævnt. – (9) Legrand, *op. cit.*, II, 203-208. – (10) Saaledes i Johannes Werners *Dissertatio Guelphica de linguarum Orientalium Studio*, Halberstadt, s.a., 8. Angaaende Peträus og Werner, se Theodor Peträus og det 17. Aarhundredes Orientaliske Studier, *Fund og Forskning*, IX, 1962, 105.

(11) E. C. Werlauff, *Historiske Meddelelser om det store kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn*, 2. Udg. 1844, 198 seq. – (12) *Ib.*, 199 seq. – (13) *Recensio librorum quos relinquibat moriens Bernh. Møllmannus, Hauniae 1783.* Det er i denne Forbindelse værd at bemærke at Peträus er mellem de Flensborgere som Møllmann nævner med stor Veneration i sit første trykte Arbejde, *De illustribus quibusdam in Re publica Litteraria viris Flensburgo oriundis dissertatio epistolica*, s. 1, 1721, 16-17. – (14) Om Kommissionens Virksomhed se: *Protokol om hvad der i Hensigt til det Kongelige Bibliothek efter Etatsraad Møllmanns Død er forrettet, især Revisions-Commissionen angaaende (Kgl. Bibl.s Arkiv, MS no. 155 b).* – (15) *Doctrina Christiana Armenica, Amstelodami 1667.* I den trykte Katalog, *Bibliotheca Grammiana, Hauniae 1748*, har Peträus' Udgave no. 1036, 8°, og Konfessionen no. 1038, 8°. Jeg skylder cand. phil. Karsten Christensen den første Tilskyndelse til at søge Bogen hos Gram. – (16) Se det af Overlærer Priem-Nielsen affattede Responsum ovenfor Side 102. – (17) *Addimenta 155, Fol.* – (18) Overlærer Priem-Nielsens Responsum, Side 102. – (19) Heri ikke indbefattet selve Grundstammen i hans orientalske Manuskriptsamling som han saa sig nødsaget til at pantsætte i Hamborg før sin Ankomst til Danmark, og som af hans Arvinger solgtes en bloc til Kurfyrsten af Brandenburg. – (20) Dette gælder saaledes den betydelige Samling af Peträus' personlige Papirer og Manuskripter som nu be-

finder sig i Kgl. Bibl., og som fra Rostgaards Samling oprindeligt købtes af Dannekiold og paa dennes Auktion af Gram. Se Werlauff, op. cit., 85, Note e.

(21) Bogens oprindelige Ejer maa derfor have ladet den indbinde hos den samme Bogbinder som Borch benyttede til Liviusmanuskriptet, hvilket ingenlunde er forbavsende da København paa daværende Tidspunkt kun havde 12 Bogbindermestre af hvilken kun een var privilegeret som Universitetsbogbinder, se ovenfor Side 103. (22) Ny kgl. Samling 743, Fol. – (23) Gl. kgl. Samling 1071, Fol., p. 6, Mssti in 12 mo. (24) I Artiklen om Borchs Haandskrifter i V. Maar, Mindeskrift for Oluf Borch, 1926, 116. – (25) Se Borchs upublicerede Dagbøger, Ny kgl. Samling 373 b, 4°, 19. Oktober 1662. – (26) Johs. Pedersen, Borchs Kollegiums Historie 1728–1823, 1916, 8. (27) Se ovenfor Note 10. – (28) Jeg skylder Forskningsbibliotekar Harald Iløe Henvisningen til Hildebrandt (Note 29), og Dr. Povl Eller har henledt min Opmærksomhed paa Gesandtskabsregnskaberne (Note 37). – (29) Franz Babinger, Conrad Jacob Hildebrandt's Dreifache Schwedische Gesandtschaftsreise nach Siebenbürgen, der Ukraine und Constantinopel (1656–1658) = Samfundet för utgivande af Handskrifter rörande Skandinaviens Historie, Historiska Handlinger, Del 30:2, Leiden 1937, 141. – (30) Til Trods for Misforstaaelsen vedrørende Sproget drejer det sig utvivlsomt om S. Judae Epistolae versio Arabice et Aethiopice in Latinitatem translata . . . a J. G. Nisselio et Theod. Petraeo, Leiden 1654.

(31) Residenten var Levin Warner. – (32) Werlauff, op. cit., 85, Note f. – (33) Fund og Forskning, IX, 1962, 90. – (34) A. Rahlfs, Nissel und Petraeus, ihre Aethiopischen Tekstausgaben und Typen, Nachrichten von der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, phil. hist. Klasse, 1917, Berlin 1918, 295. – (35) Ny kgl. Samling 373 a, 4°, 21. Sept. 1661. Golius anfører ved samme Lejlighed at han betragter den unge Peder Schumacher som en bedre Arabist end Petraeus. – (36) Bibliothek der Universiteit van Amsterdam, Catalogus der Handschriften, IV, 1, Brieven, Amsterdam 1911, 307. – (37) Rigsarkivet, Tyske Koncelli, Udenlandske Anliggender, Gesandtskabsregnskaber, 8, Forskellige Gesandtskabsregnskaber, Bilag 13–14. Skrivelsen er vedlagt en Liste i Petraeus' Haand over udgivne og planlagte Arbejder. Listen er identisk med den tilsvarende Fortegnelse i Kgl. Bibl., Bölling. D. Fol. 348. – (38) Dette maa referere til det i Oktober 1659 hos Thomas Roycroft udsendte Prøvetryk af den i 1660 udgivne Æthiopiske Homilie og den Koptiske Version af den første Salme, se Fund og Forskning, IX, 1962, 93. Petraeus maa følgelig være ankommet til London saa tidligt paa Aaret at Trykningen har kunnet være afsluttet i Oktober.

været muligt at opspore den oprindelige Ansøgning finder vi nemlig i Akterne for Henrik Rosenvinges Gesandtskab til London en af Kongen den 19. November 1659 udstedt Ordre til Gesandten om at 'forstrække til os elskelig M. Theodoro Peträo, saa mange Penge som hand til hans Hiembreisis fornødenhed kand behøffue'.³⁷⁾

Skrivelsen, der har særlig Interesse som det første haandgribelige Bevis paa direkte økonomisk Støtte til Peträus fra Kongen, er vedlagt en Kvittering hvori Peträus anerkender at have modtaget 'fiorten pund Sterling huoraff de fire pund haffuer waaret till nogit som jeg her haffuer udi trøkken, och aff det coptische Sprach ladet udgive,³⁸⁾ och Resten nemblig Thi pund til min Reisis fornødenhed herfra til Dan-nemarch'. Kvitteringen er underskrevet 1. Januar 1660, men skønt den indeholder et direkte Tilsagn fra Peträus, som 'loffuer ufeylbar och saasnant mig allermest muligt er paa Hiembreisen at begiffue, og derudi at efterkomme Højstbemeldte Hans Mayestatis naadigste Ordre' lader han sig dog ved sin Ankomst til Leiden immatrikulere for anden Gang den 23. Marts, og forblev med sædvanlig Vagant-Uberegnelighed i Holland hele det følgende Aar for saa først i Begyndelsen af 1661 at dukke op i København.

Appendiks: Sammenlignende betragtninger over indbinding af 2 helpergamentbind tilhørende Det kongelige Bibliotek. Af A. V. Priem-Nielsen.

Når man ser gamle, indbundne bøger af ens bindtype og fra en bestemt tidsperiode, det være sig kostbare eller mere ordinært udførte, så vil man måske ved første øjekast sige, at der ingen forskel er, – men det er nu ikke helt rigtigt. Der er hist og her, trods samme indbindings-teknik, personlige spor, eller om man vil, „fingeraftryk“ af den håndværker, der har gjort bindene, enten i form af små raffinementer eller charmerende småjuskier. Enhver håndværker har i sit arbejde sat sit personlige spor. Det gælder også de 2 helpergamentbind, om hvilke jeg er blevet afæsket et responsum, nemlig Liviusmanuskriptet (Add. 155,2^o) og et eksemplar af den ortodokse kirkes konfession (Kat. 89,77).

Ved nøjere eftersyn fristes man til at antage, at begge pergamentbind er indbundet af samme bogbinder eller i al fald på samme værksted, – måske samtidigt eller med en kortere tidsperiode mellem sig, da der er store ligheder i arbejdsgang og arbejdsrytme og ikke tegn på afvigelser af betydning, således som de ellers godt kan forekomme i indbindinger foretaget af den samme bogbinder i forskellige perioder af hans liv.

1600-tallets kendte danske bogbindere, sikkert indvandrede tyskere de fleste af dem, var ikke i stort tal. Ifølge Carl P. Nielsen og R. Bergs bog: Danmarks Bogbindere gennem 400 Aar, 1926, har der i 1646, det år hvor Bogbinderlauget blev stiftet, været 12 privilegerede bogbindermestre. Da disse mestre højest måtte have 2 svende i deres brød, siger det sig selv, at sammenligningsgrundlaget lettes betydeligt.

Bøgerne er antagelig bundet i årene omkring 1670, og begrundelsen for at de er udført af samme mester eller på samme værksted må baseres på følgende kriterier:

1. Hefningen på pergamentstrimlerne
2. Snitprægningen og rundingen
4. Pergamentskindets forbehandling
5. Påsætningen af pergamentet, indslaget, hjørnerne, kapitælafretning
6. Heftepergamentstrimlernes afklipningslængde, deling og gennemstikning
7. Bindpergamentens nuværende udseende (trækket).

ad 1. Hefningen er foretaget på kalvepergamentstrimler af ganske samme bredde, – trods forskellen folio-oktav. (Man kunne fristes til at tro, at strimlerne havde ligget udskåret, klar til brug). Hefningen er foretaget med slyngning om strimlerne, som også datidens danske pergamentbind viser, selv om bindene af og til ikke gennemstikkes. Festbindene (de yderste heftesting) ligger på begge bøger, trods formatforskel, i samme afstand fra endesnippet.

ad 2. Bøgerne er beskåret helt rundt, til sprængningen er den karakteristiske jordfarve anvendt, folianten rødlig, oktaven blågrå, og begge sprængninger viser en ensartethed i stænkstørrelse, først lettere strøg og derefter kraftigere, – ensartet arbejdsrytme, hvad formen på ryggen også afslører.

ad 3. Kapitelstikningen er gjort over pergamentstrimler, hvor enderne, efter at bindpergamentet er påsat og indslået, er stukket ud ved rygfalsen og atter indstukket ned efter ved permkanten, hvor de på indersiden er fæstet til permen, – almindelig teknik, når stikningen er foretaget over pergament og bogen bundet i pergament. Kapitelstikningen på begge bøger er foretaget med dobbeltrådet, ensfarvet tynd „knaphulssilke“ (fransk fabrikat?), folianten blågrøn, oktaven gråblå, og selv om foliantens kapitæl er gået tabt ved en senere ukyndig udført restaurering, er silketrådene bevarede ved nedstikningen i de yderste ark, og afstanden fra endesnippet til nedstikningen er ens på begge bøger. (Til 1600-tallets danske kapitælstikninger er anvendt almindelig hør-heftetråd, 2 tråde,

den ene indfarvet i blå). Til trods for at begge bind er præget af datidens lidt nonchalante indbindingsteknik, er de mere elegant udført end normale danske bogbind fra samme periode.

ad 4. Pergamenten (beklædningen) er, før påsætningen, på begge bind kacheret (d.v.s. foret) og tilsyneladende med samme papirkvalitet, som i størrelse rager ud over pergamentformatet i samme forhold på de 2 bind. Kacheringen af pergament er gjort, dels for at tone pergamenten eller eliminere eventuelle skjolder i permsiden, men også for at bindsiderne senere skal ligge plane – hvad der er vanskeligt, når talen er om pergament. Samtidig tjener kacheringen til at blødgøre skindet inden påsætningen.

ad 5. Ved påsætningen af pergamentet er indslagene ensartede og forsynet med de karakteristiske oplukkede forindslag til beskyttelse af forsnittet, indført fordi bøger i datiden ofte placeredes på hylderne hvilende på forkanten. Til trods for bogens alder kan hjørnernes ensartede lukninger stadig ses, og også de italiensk afrettede kapitæler bærer præg af samme hånd.

ad 6. Pergamentstrimlerne fra heftningen har ens afklipningslængde, ligeså gennemskæringen af strimlerne, som foretages inden gennemstikningen, når denne gennemstikning anvendes. (Der findes mange danske pergamentbind fra den tid uden gennemstikning). Ved gennemstikningen af strimlerne er der dog den forskel på de to bind, at alle de underste fritskårede strimler på folianten er vendt mod forsiden og de øverste bindstrimler mod bagsiden. På oktaven er det omvendt. Det kan være en tilfældighed, men systemet på oktaven er typisk dansk. Gennemstikningen foretages for på forsvarlig måde at fæstne bogblokken til bindet, ligesom ved læderbindene, hvor heftesnorene er forankrede i træsiderne.

ad 7. Til sidst kan nævnes, at begge bind i deres udseende viser en ensartet beregning ved kacheringen: forepapirets større format end skindet, tidsintervallet mellem sammenklæbningen og påsætningen af skindet.

Efter alt at dømme må det derfor enten have været den samme drevne bogbinder, der har udført begge bindene, eller de må i al fald have været udført på samme værksted. Det første er vel nok det mest sandsynlige trods forskellen ved gennemstikningen.